

הזמנים הראויים לעלייה לרגל ומשמעות ראיית פני ה'

(עיון במשנת ה'שפת אמת')*

- א. ייחודם של המועדים על פני השבת
1. קדושת ירושה וקדושה מוזמנת
2. קדושה ממרום וקדושה מלמטה
3. קדושת ראייה וקדושת ידיעה
- ב. מדוע בשמיני-עצרת אין מצוות עלייה לרגל
- ג. עלייה לרגל בשבתות ובר"ח לעתיד לבוא

א. ייחודם של המועדים על פני השבת

1. קדושת ירושה וקדושה מוזמנת

על מצוות עלייה לרגל אמרו חז"ל: "עבד שרבו מצפו לראותו" (חגיגה ד ע"ב), כלומר: הקב"ה מצפה לראות את בניו באים ומקבלים פניו. על כך הקשה ה'שפת אמת' (פסח תרל"ח ד"ה בפס' וידבר): "אם כן קשה למה לא יקבל פני האדון בכל יום", כלומר, מדוע הוגבלה המצווה רק לימי המועדים ואינה מתקיימת בכל ימות השנה?! וביאר (שם) שהעלייה לפני ה' תלויה בהארת הזמן המיוחדת לרגלים – זמן שדווקא בו ניתן להשיג ולראות את פני ה'.

חז"ל אומרים שאור שבעת ימי בראשית נגזז בעקבות החטא. ה'שפת אמת' מבאר שאי-היכולת לעלות בכל השנה ולהשיג את אור השכינה בראיית פני ה', נעוצה בהסתר וגניזה של אור עליון זה, אך ברגלים, מפני קדושתם, זוכים אנו להתגלות של 'אור הצפון' ואשר על כן יכולים אנו לעלות ולזכות לראיית פני ה'.¹

להלן נבאר על פי דרכו של ה'שפת אמת' מדוע נתייחדו דווקא הרגלים בסגולה זו, ומדוע השבת שהיא ראש ויסוד לכל המועדים – "תחילה למקראי קודש" – אין מצוות ראיית פני ה' נוהגת בה.

* מאמר זה הנו תמצית מתוך הפרק השלישי של מאמר ארוך הסוקר את שיטתו של מרן ה'שפת אמת' בעניין העלייה לרגל. שני הפרקים הראשונים פורסמו במעלין בקודש גליונות כ"ד-כ"ה.
1. ה'שפת אמת' (שם) מביא מקור לדברים אלו מהזוהר (זח"ג צג ע"א).

לכאורה היה ניתן לתרץ בפשטות, שציווי זה קשה מאוד לביצוע,² אלא שנראה שלב העניין אינו רק בשיקול החיצוני – שהתורה 'חסה' על ישראל – אלא משום שבאמת מהותה של השבת שונה מן המועדים, והשוני המהותי שביניהם הוא הגורם העיקרי.

במספר תורות, ביאר ה'שפת אמת' נושא זה, ולשם הבנת דבריו נקדים את דברי חז"ל שעליהם מבוססים דבריו. כך נאמר בזוהר הקדוש:

תלחא אינון זמינין מקדש [=שלושה הם המזומנים (ל)מקדש] ולא יותר: חג המצות, וחג השבועות, וחג הסוכות. אמר ליה רבי אבא, וכי שבת לאו מקדש הוא זמין [=וכי שבת אינה מזומנת מקדש], אמר ליה, לאו.³ (זוהר ח"ג צד ע"א)

ר' אבא שואל מדוע שונה השבת מג' הרגלים, ומדוע אינה מזומנת לעלייה למקדש? ומבאר ר' אבא:

אמר ליה: לאו, בתרי סטרין, חד דהוא ודאי "קדש" אקרי, דכתיב (שמות ל"א, יד): "ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם", וחד, דשבת לאו זמין הוא, דהא ירותא דיליה הוא ודאי, ירותא דקדש הוא ירית, ולא זמיני. (זוהר שם)

כלומר: השבת שונה מהמועדים בשני דברים:

- א. השבת נקראת "קודש" לעומת המועדים אשר נקראים "מקראי קודש".
- ב. השבת אינה באה בהזמנה ע"י ישראל אלא היא ניתנת לנו בירושה, והיא נקראת "ירושת קודש" אך לא מזומנת.

מהמשך דברי הזוהר מובן ששני הטעמים הללו קשורים למעלתה של השבת על פני המועדים. הזוהר מביא משל להסברת העניין: השבת דומה לבנו יחידו של המלך שרשאי להיכנס לארמון המלוכה בכל שעה שירצה, ולעומת זאת המועדים דומים לחבריו של אותו בן יחיד אשר המלך חפץ להזמיןם לארמונו כדי להראות להם את כבודו ולארח אותם לחברה לבנו. אותם אורחים אינם רשאים לבוא לבית המלך ללא הזמנה.

2. כבר במדרש (פסיקתא רבתי פרשה א ד"ה ד"א והיה) מצאנו התייחסות לקושי לעלות בכל שבת. לאחר שהביא המדרש שלעת"ל יעלו בכל שבת וראש חודש (נושא שנעסוק בו להלן) הקשה המדרש: "והיאך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל חודש ובכל שבת"? ותירץ: "א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כולו והיאך הם באין ראש חודש ושבת מסוף העולם אלא העבים באין וטוענים אותם ומביאין אותם לירושלים".

3. עיין פסח תרמ"ז ד"ה בענין, שהביא את דברי הזוהר.

הזמנים הראויים לעלייה לרגל ומשמעות ראיית פני ה'

ניתן לומר כי במועדים אנו באים לה', ולעומת זאת בשבת ה' יורד אלינו. אנו מקבלים את מתנת השבת כאדם היורש את קרובו, שאיננו נדרש לשום פעולה מעשית על מנת לזכות בירושה, אלא היא באה מפני הקירבה הקיימת.

2. קדושה ממרום וקדושה מלמטה

קדושת השבת קבועה וקיימת מימות עולם ואינה תלויה בקידוש בית דין, בעוד שקדושת ימים טובים תלויה בישראל המקדשים את הזמנים. לאור זאת ביאר ה'שפת אמת' את ההבדל בין השבת למועדים לעניין עליית רגלים:

בשבת יורד הקדושה מן השמים... ובמועדים צריכין בני ישראל לעורר הקדושה...
ובמועדים שבני ישראל עלו לבית המקדש... וכמו שבשבת קודש יורד נשמה יתרה
כעין זה ביו"ט עלו גופות בני ישראל בבית מקדשו. (שפ"א, פסח תרמ"ו ד"ה בפרשת)

בשבת התנועה היא מלמעלה למטה – הנשמה היתרה יורדת ממרום אל האדם, ואילו במועדים התנועה היא מלמטה למעלה, ומשום כך במועדים אנו פונים מצדנו אל ה' ומעלים את הגוף לה'.

ברכת השבת היא שורשית ביותר, היא שורש הברכות עוד לפני ההתפשטות והתלבשות הברכה והופעתה בכלי – בעולם החומר. משום כך נאמר עליה "יומא דנשמתין ולא דגופא" (זוהר ח"ב רה ע"ב). לעומת זאת ברגלים נידונים על צרכי הגוף ומתגלית בהם הברכה בעניינים הגשמיים: בפסח התברכות התבואה, בשבועות פירות האילן ובסוכות גשמי ברכה ומהם ברכה לכל השנה,⁴ ולכן אנו עולים בגופנו למקדש.⁵

3. קדושת ראייה וקדושת ידיעה

ג' הרגלים מכוונים כנגד ג' האבות, ולעומת זאת השבת מכוונת כנגד מידתו של משה רבנו. וכמעשה אבות סימן לבנים. עבודת הקרבנות היא עבודה של העלאה והתעלות (להעלות עולה). כך הייתה גם עבודת האבות שבנו מזבחות והקריבו קרבנות לה'. הקרבנות עוסקים בהעלאת הגוף החומרי אל הקודש. זוהי מדרגת המועדים – "מקראי קודש". ולעומת זאת, השבת היא עצמה כולה קודש. השבת מכוונת כנגד מדרגתו של משה רבנו שעלה להר סיני על מנת להוריד את הלוחות. בשבת יורדת הנשמה אל הגוף ומקדשת אותו.

מצוות ראייה שברגלים מציבה את העולה לרגל אל מול פני ה', כלומר: עם כל המעמד הנשגב וההתעלות שבדבר עדיין האדם וא-לוהיו כביכול ניצבים זה מול זה, אמנם ללא מחיצות, אך כשתי יישויות נפרדות. לעומת זאת השבת היא מעלה גבוהה

4. ראש השנה פ"א מ"ב (טז ע"א).

5. עיין שפת אמת פסח תר"ס ה"ד ענין שבת; ובפרשת אמור תרמ"ז ד"ה בפס' ונקדשת.

יותר מן הראייה, שעיקרה הוא ידיעה – "אך את שבתותי תשמורו... לדעת כי אני ה' מקדשכם" (שמות ל"א, יג). הידיעה היא הכרה פנימית וראייה אינטואיטיבית אשר בה מורגשת הזדהות פנימית בין האדם לא-לוהיו כביכול הוא חלק ממנו. בשבת מתברר שה' שוכן בכל מקום ו"לית אתר פנוי מיניה".

משום כך העלייה לרגל לראות את פני ה' במקום מוגדר ומסוים שייכת דווקא במועדים, ואינה שייכת בקדושת השבת הגדולה ממנה.⁶

ב. מדוע בשמיני-עצרת אין מצוות עלייה לרגל

בכך מסביר ה'שפת אמת' מדוע מצוות ראייה אינה נוהגת בשמיני-עצרת למרות שהוא רגל בפני עצמו.

ה'שפת אמת' מבאר, שבניגוד לג' הרגלים אשר מכוונים כנגד ג' האבות, שמיני-עצרת מכוון כנגד משה רבנו – "שר התורה" – שמדרגתו היא מדרגת הדעת, שלמעלה ממדרגת הראייה:

ואיתא כי בחינת משה רבינו עליו השלום הוא ידיעה שהוא למעלה מראיה, כמ"ש בזוה"ק פרשת וארא "ושמי ה' לא נודעתי כו'". (סוכות תרנ"ה ד"ה והג')

כל ההשגות כולן הן במדרגת ראייה, ולעומתן הדעת היא הפנימיות של כל ההשגות והיא התכלית של הראייה. הראייה היא השגה לפי גוונים ופרטים שונים, ולעומתה הדעת מבטאת היא השגה פנימית שבה מתקשרים כל הפרטים וכל הגוונים אל שורשם.

שמיני-עצרת, שהוא חותם כל הג' הרגלים, עניינו עצירה וקליטה של כל המועדים, ובו אנו סופגים לתוכנו את כל הראיות וההשגות שזכינו אליהן בשלושת הרגלים. שמיני-עצרת מקביל למדרגת הדעת, ולכן לא שייכת בו עלייה לרגל.⁷

6. כך מבאר ה'שפת אמת' מדוע הביטוי "בכל מושבותיכם" נזכר דווקא לגבי השבת – "וביום השביעי שבת בשבתון מקרא קודש... שבת היא לה' בכל מושבותיכם" (ויקרא כ"ג, ג). – ולא בשאר מועדות. בג' הרגלים יש צורך לצאת מן הבית ולעלות למקדש – למקום הנבחר, אך לעומת זאת בשבת ניתן למצוא בכל מקום את הקדושה, ואפילו בחו"ל. וזה לשונו: "במועדות היו צריכין לעלות ולמצוא שם הקדושה. ובשבת יש 'בכל מושבות', וגם בגלות... ויכולין למצוא קדושה בכל מקום..." (שפת אמת, אמור תרמ"ד ד"ה בפרשת).
נצחיותה של השבת מתבארת ע"פ משל הבן והעבד שהובא לעיל בשם הזוהר. ביו"ט מתגלה הנהגה של עבד ואדון (עיי' גם שמות כ"ג, יז; שם ל"ד, כג), ואילו בשבת מתגלה הנהגה של אב ובן. בהנהגת אדון ועבד, יש משקל רב למעשים ומשום כך, משחטאו ישראל, נחרב הבית ואין אנו יכולים לעת עתה להיראות בבית ה', ולעומת זאת הבן נשאר לעולם בנו של המלך – "אפילו מחיצה של ברזל אין מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים".

הזמנים הראויים לעלייה לרגל ומשמעות ראיית פני ה'

ג. עלייה לרגל בשבתות ובר"ח לעתיד לבוא

מנבואת ישעיה (ס"ו, כג): "והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר לה' למדו חז"ל כי לעתיד לבוא נזכה שתתקיים עלייה לרגל בכל שבת ובכל ראש חודש:

"מתי אבא ואראה פני הא-להים". אמר להם: בני, בעולם הזה כמה פעמים הייתם עולים, לא שלשה פעמים בשנה? כשיגיע הקץ אני בונה אותו ואין אתם עולים שלשה פעמים בשנה, אלא כל חודש וחודש ובכל שבת [ושבת] אתם עתידים להיות עולים שם, כמה שנאמר: "והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו"⁹. (פסיקתא רבתי, א)

עד כה עסקנו במהותה ובקדושתה הייחודית של השבת, וכבר הזכרנו שלעתיד לבוא כשיזדכך העולם, יתעלו המועדים למדרגת השבת. אולם קדושת ראש חודש בוודאי נמוכה מקדושת המועדים, ואם כן צריך להבין מדוע הנביא מצרף אל ראיית פני ה' העתידית בשבתות גם את ראשי החודשים?

הזיקה בין השבתות וראשי החודשים מוזכרת אף בנבואתו של יחזקאל על המקדש העתידי:

כֹּה אָמַר אֲ-דְנִי ה' שֶׁעַר הַחֲצַר הַפְּנִימִית הַפְּנֵה קָדִים יְהִי סְגוּר שְׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשָׂה וּבָיִים הַשְּׁבֶת יִפְתָּח וּבָיִים הַחֲדָשׁ יִפְתָּח. (יחזקאל מ"ו, א)

שערי המקדש מכוונים כנגד שערי השמים. בשבתות ובראשי חודשים ייפתחו לעתיד לבוא השערים ויתאפשר לנו לקלוט את האור הא-לוהי הזורח עלינו.

-
7. בעניין ראש השנה שאף בו אין מצוות עליה לרגל ביאר השפת אמת שהוא 'ראיה מרחוק' ועל ידי השופר, שהוא לזכרון נחשב כלפנים. עיין ר"ה תרנ"א דה' בפס' תקעו.
 8. כך מסביר השפת אמת' את המנהג לפתוח את ההקפות בפסוק: "אתה הוראת לדעת כי ה' הוא הא-להים" (דברים ל"ד, ה). לאור זאת יובנו דברי השפת אמת' בכמה מקומות שהמועדות נותנים דעת, עיין פסח תרל"ז ד"ה כל "הפירוש שביום טוב אלו נתוסף הדעת באדם הישראלי וניטל ממנו הסתרות החושך שבעוה"ז. ולכן יכול לראות פני ה'. וכמ"ש בעד או ראה או ידע. כן מתגלה ידיעת בני ישראל במועדות וניטל מהם מסך המבדיל; וכן שם תרס"ב ד"ה הג': "הג' רגלים נותנין דעת לבני ישראל אלה מועדי ה'. ולכן ג' פעמים בשנה יראה כדכ' אתה הוראת לדעת כו" וכן שם תרס"ד ד"ה איתא בגמרא.
 9. בהמשך הפסיקתא מובאת התייחסות לקושי שבדבר, ופתרון לכך בדרך נס, כמובא לעיל בהע' 2.

מתוך עיון בתורות ה'שפת אמת' בעניין זה, נראה שקיים הבדל מהותי בין ראש חודש לשבת הן לגבי הסיבה שאין בהם עלייה לרגל, והן לגבי חידוש העלייה בהם לעתיד לבוא.¹⁰

מצד האמת, ראש חודש ראוי היה להיות חג, וראויה הייתה להיות בו עלייה לרגל, אלא שבעקבות חטא העגל נסתר האור המתגלה בראש חודש ולא ניתן לראותו בעלייה לרגל. אמנם לעתיד לבוא, כשיתוקן המצב, נוכל לשוב ולראות וממילא תחודש העלייה למקדש בראש חודש כפי שהיה ראוי מלכתחילה.

נראה לחדד את ההבדל בין שבת לראש חודש, שבראש חודש איננו עולים למקדש כי בעקבות נפילתנו העלייה לא תועיל, ואילו בשבת איננו עולים כי אין צורך לעלות, מפני שאנו זוכים בה ל'ראייה' עמוקה יותר – **לידיעה**.¹¹

כאמור, ג' הרגלים מכוונים כנגד ג' האבות. לאור האמור לעיל שמדרגת ראשי-חודשים היסודית היא במדרגת המועדים, ממשיך ה'שפת אמת' ומבאר שמדרגת י"ב ראשי החודשים שבשנה מכוונת כנגד י"ב שבטי ישראל, שקדושתם של ישראל וייחודם הוא היכולת להעלות הכול לשם ה' בעבודת המקדש. ה'שפת אמת' מבאר, שדווקא ראשי החודשים נפגמו בעקבות החטא, משום שייחודם של שבטי ישראל הוא בהיותם קשורים לעולם הזה, ומשום כך הם ראויים יותר לנפילות, אך בשל כך הם מסוגלים להעלות את העולם היותר שפל אל הקודש – וכפי שיהיה לעתיד לבוא כשיתוקן העולם.¹²

כפי שהזכרנו, בשבת העולם כבר עומד בתיקונו, והסיבה שאיננו עולים בה למקדש היא בשל יכולתנו לראות את פני ה' בראייה פנימית ועמוקה יותר מראיית החושים – **בכוח הדעת**. אולם לעתיד לבוא, יחודש **כוח הראייה של ישראל**, ואז נהיה ראויים לקבל באמצעות הראייה את ההארה שלמעלה מהדעת.

10. ראה שפת אמת נח תרמ"ז ד"ה במד' צא ושם תרנ"ג איתא – והמעין יווכח שהדברים נאמרו ביחס לראש חודש.

11. ואמנם בעומק ניתן להוסיף כי גם ביחס לשבת יש שייכות לחטא, לאחר חטא העגל ירדנו ממדרגת ידיעה למדרגת ראייה, ולכן ללא החטא היינו יכולים לזכות כבר אז למדרגת לעת"ל.

12. כמובא בטור או"ח סימן תיז. ובפרשת ויחי תרנ"א ד"ה בברכת הסביר מדוע דווקא מדרגת ראשי חודשים נפגמה עד שאי אפשר לעלות יותר, ולא המועדים, וזה לשונו: "...והנה בחי' השבטים הוא ראשי חודשים כדאיתא בטור או"ח הל' ראש חודש שהי' ראוי להיות ימים טובים וע"י החטא נתבטלו. לכן לעתיד יהי' יו"ט כמ"ש מדי חדש בחדשו כו'. וע"י שאלה ההארות שהי' ראוי להתגלות ע"י השבטים הם קרובים יותר לעוה"ז לכן נפגמו ע"י החטא ולעתיד יתקיים תערוך לפני שלחן נגד צוררי שיהי' התיקון אפי' בעוה"ז כמ"ש 'לתקן עולם במלכות ש-די' שהוא הנהגת הטבע שהוא כח מעשיו כו'...

הזמנים הראויים לעלייה לרגל ומשמעות ראיית פני ה'

...ושבת בחינת משה ונשמה יתירה דלית בה גוון. לכן לא היה ראייה בשבת. אך לעתיד איתא דיעלו למקדש גם בשבת כמ"ש "עין לא ראתה א-להים כו' יעשה למחכה לו".¹³ פירוש שישתנה ראיית עין האדם למעלה מעיני בשר הנטבעים בגוף. (שמיני תרנ"ו ד"ה אבל)

ה'שפת אמת' קושר בין הפסוק "עין לא ראתה א-להים כו' יעשה למחכה לו" שמשמעותו היא שלעתיד יתגלו דברים שלא זכינו לראותם בעולם-הזה, ובין עניין מצוות הראייה. במציאות של מדרגת עולם-הזהה הראייה האנושית היא מוגבלת, אך לעתיד לבוא, נזכה לראייה מסוג אחר.

* * *

המושג "לעתיד לבוא" כולל מדרגות רבות. ייתכן שלכשיבנה המקדש תחודש תחילה העלייה לרגל רק במועדים, ורק על ידי העלייה ג' רגלים בשנה נתעלה אט אט למדרגה שבה נהיה ראויים לעלייה עליונה – עלייה בשבתות ובראשי חודשים. וייתכן שמייד עם בניין המקדש בעתיד נזכה לברכת הנביא של עלייה בשבת וראש חודש.

ועדיין יש מקום להתבונן במדרגת העתיד לבוא – האם עליית הרגלים תהיה אז שווה בראייתה לעליית השבת, או ששמא תחודש אז הופעה עליונה יותר, הייחודית למועדים, שבה נזכה רק ג' רגלים בשנה.

13. ישעיה ס"ד, ג: "ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו", ועיין ברכות לד ע"ב. ובזוהר ח"ב קנז ע"א חיבר בין פסוק זה לנבואת ישעיה: "ודא הוא דאקרי כל בשר, ועל דא כתיב: 'בא כל בשר להשתחוות לפני..', על ההוא עדונא כתיב 'עין לא ראתה א-להים זולתך יעשה למחכה לו' (עיין גם זוהר ח"ג קנט ע"ב).